

Гриценко Андрій Андрійович
Grytsenko Andrii,

академік НАН України, д-р екон. наук, проф.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5030-864X

ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА, ЛОГІКА ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Проведення Гальчинських читань у Національному інституті стратегічних досліджень практично започатковує наукові дискусії з історії сучасної економічної думки України. Це дуже важлива і необхідна справа, бо вона дає можливість збереження і застосування теоретичних напрацювань і узагальненого досвіду для вирішення сучасних проблем економічного розвитку. Тим більше, що у нас, на жаль, ще не сформована культура бережного і відповідального ставлення до наукової спадщини наших сучасників, від чого втрачають і вони, і ми.

Звичайно, така тема, як «Теоретична спадщина, логіка історії та сучасність» не може бути розкрита ні в окремому виступі, ні навіть у монографії, але в ній практично віддзеркалені предмет дослідження Анатолія Степановича Гальчинського і його методологія. Він завжди дуже бережно ставився до класичної спадщини, був націлений на з'ясування законів, об'єктивних тенденцій розвитку і врахування їх у практичній діяльності.

Анатолій Степанович був теоретиком, але не абстрактним, а таким, який намагався теорію втілити в практику, а практику пізнати на рівні глибокої теорії. Власне, його більш ніж десятирічна робота як радника Президента адекватно може бути оцінена саме в такому ключі. І тут працює відоме положення про те, що немає нічого практичнішого за добру теорію. Анатолій Степанович був автором багатьох монографій, в яких він намагався осмислити логіку історичних процесів, пройдений шлях, існуючі проблеми, можливі шляхи їх вирішення і свою наукову відповідальність. Доречно згадати слова А. С. Гальчинського про те, що «предметний аналіз зробленого, як і тих проблем, що не вдалося вирішити, формує необхідні передумови для поглибленого осмислення наявного потенціалу наших можливостей і формування на цій основі реально обґрунтованої стратегії майбутніх перетворень. Це особливо актуально для нашого сьогодення. Влада без стратегії – не лише не повноцінна, а й небезпечна для суспільства. Це незаперечна істина» [1, с. 413].

Про відповідальне відношення Анатолія Степановича до економічної теорії свідчить і те, що Президент України, Леонід Данилович Кучма, в якого А. С. Гальчинський був радником, проводив майже щорічно наукові конференції, на яких піднімалися проблеми, що вимагали глибокого теоретичного пророблення. І в Президії поряд із Президентом завжди сиділи Анатолій Степанович, який і готував ці конференції, Голова Адміністрації Президента, інколи Прем'єр, В. М. Геєць як представник наукової спільноти і позаштатний радник. На цих конференціях обговорювалися ключові проблеми розвитку України і підходи до їх вирішення.

Коли А. С. Гальчинський очолив Раду Національного банку України, існування якої передбачено Конституцією України, відразу в апараті Ради НБУ було створено Експертно-аналітичний центр з питань грошово-кредитної політики, який незалежно від Національного банку здійснював аналіз розвитку грошово-кредитної сфери і готував проєкт Зasad грошово-кредитної політики Національного банку України, який після обговорення затверджувала Рада НБУ. В той час Рада НБУ мала завжди свою неупереджену і незалежну від Національного банку позицію. Так і повинно бути. На жаль, зараз це зруйновано. Проєкт Зasad грошово-кредитної політики готує сам Національний банк. Це знижує контрольованість грошово-кредитної політики НБУ з боку суспільства.

Основний висновок з розуміння теоретико-практичної спадщини Анатолія Степановича полягає в необхідності забезпечення єдності теорії і практики, коли теорія відкриває в практиці закони, форми їх прояву, виявляє об'єктивні тенденції розвитку, а практична діяльність базується на теоретично обґрунтованому науковому підґрунті. На жаль, зараз в Україні практично розірвано такий взаємозв'язок теорії та практики. Тому існує необхідність повернутися до відновлення і формування організаційних механізмів забезпечення єдності теорії та практики.

Відомо, якби сутність і явище співпадали, то наука була б не потрібна. Те, що ми бачимо, і те, що є по суті, – різні речі. Якщо людині, яка не має освіти, сказати, що не Сонце обертається навколо Землі, а навпаки, то вона відповість, що кожного дня своїми очима бачить як сонце сходить і заходить, а те, що ви їй говорите, не відповідає дійсності.

Суспільна реальність є набагато складнішою, а сучасні технології відкривають колосальні можливості для маніпулювання на цій основі свідомістю людей. Звичайно, сіяти хліб можна і вважаючи, що Сонце обертається навколо Землі, але запустити супутник уже неможливо. А ми хочемо вивести Україну на космічну орбіту, спираючись на економічні знання описово-функціонального характеру. Так нічого не вийде.

У нас практично знищено економічну теорію, залишились лише окремі осередки її існування. Кафедр політекономії практично не залишилось, хоч на Заході це шанована наука. Кафедри економічної теорії або зникли, або існують разом із менеджментом, маркетингом та іншими дисциплінами. Я нещодавно подивився навчальні плани одного відомого економічного закладу освіти, там взагалі не викладаються для більшості спеціальностей такі курси як економічна історія та історія економічної думки. Зараз навіть вступники в аспірантуру можуть не знати різницю між натуральним і товарним виробництвом. Вони часто вважають, що існує тільки ринкова економіка, а всі інші економіки є просто недорозвинені ринкові економіки. Вони не знають, наприклад, що в розвитку капіталістичної системи спочатку панувала Голландія з її національною грошовою одиницею – гульденом, що в результаті промислового перевороту Англія стала світовою імперією, і чому зараз король Великобританії Карл III є королем Канади і Австралії, як світовим лідером стали США, а долар – світовою валютою, в чому полягають інтереси цих країн, в тому числі в Україні.

Ми практично не знаємо, в чому полягають власні інтереси України. А вони існують об'єктивно, незалежно від того, пізнані вони, чи ні. Вони залежать від географічного положення, ресурсів, народонаселення, історії, ментальності і ще багато від чого. Еліта і уряд можуть розуміти ці інтереси, а можуть не розуміти, або мати спотворені уявлення про них і діяти всупереч інтересам власної держави. Ці проблеми не можуть бути вирішеними без теоретичних підходів.

На жаль, зараз у просторі України локалізовані глибокі суперечності провідних світових гравців, що мають власні інтереси, коріння яких лежить в глибокій історії, починаючи з 30-річної війни і Вестфальського миру 1648 р., де зафіксовано принцип національного суверенітету, стосовно якого зараз точиться боротьба. В цій зв'язці – і наполеонівські війни з Віденським конгресом (1814–1815 рр.), який перекроїв карту Європи, і Перша світова війна з Версальською мирною угодою 1919 р., і Друга світова війна з Ялтинською і Потсдамською конференціями 1945 р., і розпад СРСР, що започаткував руйнування світового порядку. В цьому контексті – й гібридна війна Росії проти України стала найгострішим проявом глобальних суперечностей, що мають довгу історію. Яким буде мир після цього, ще невідомо. Але без пізнання всього цього, яке має теоретичний характер, зрозуміти, що відбувається в українському просторі, і знайти реальний вихід неможливо.

У сфері економічної освіти продовжується дія деструктивних тенденцій, які можуть перетворити заклади вищої освіти економічного профілю на колишні технікуми і навіть професійні училища, де навчають спеціалізованим функціональним знанням і практичним навичкам, а не готують фахівців з широким науковим світоглядом, які знають і економічну

історію, і теорію, і сучасні фінансові технології, і новітні управлінські підходи, вміють самостійно і творчо мислити, знаходити рішення складних проблем сучасного економічного розвитку.

У нас ще недавно (до серпня 2024 р.) діяла класифікація галузей знань, відповідно до якої існували «Суспільні і поведінкові науки», куди було віднесено економіку, політологію, психологію, соціологію і деякі інші соціальні спеціальності, потім йшла журналістика, а потім – «Управління і адміністрування», куди було віднесено фінанси, банківську справу, страхування та фондовий ринок, облік і оподаткування, підприємництво, торгівлю та біржову діяльність, менеджмент і маркетинг.

Виникає запитання: фінанси взагалі не мають відношення до економіки і є лише управлінською і адміністративною наукою? А як же ринкова економіка існує без фінансів? Відповідей на ці запитання немає. І ті, хто це зробив, не дуже розуміють, про що їх запитують, бо мають перед очима лише Міжнародну стандартну класифікацію освіти (МСКО), яка зроблена не для того, щоб організувати економічну освіту і взагалі освіту, а для того, щоб можна було порівнювати спеціальності, які існують у різних країнах, і які країни визначають самостійно.

Зараз класифікацію галузей змінено. Кількість галузей знань скорочено (з 28 до 11, що є позитивним кроком), але проблема з економічною наукою залишилася. В Міжнародній стандартній класифікації освіти в «Narrow field» (вузке поле) соціальним и поведінковим наукам відповідає «Detailed field» (деталізоване поле), куди віднесено поряд з іншими спеціальностями «Economics» [2, с. 55]. Термін «Economics» означає економічну науку, економічну теорію, а не Economy – економіку як реальність. А у нас за спеціальністю «Економіка» готують економістів-практиків. У результаті економічна наука взагалі випала як спеціальність із нашої освіти. Ця, здавалося б, формальна річ приводить до суттєвих негативних наслідків в освіті, відповідно, – у підготовці фахівців, і в кінцевому підсумку до нездатності виробити адекватну реальності економічну політику.

Без відновлення фундаментальної економічної освіти не буде в Україні ні економічного розвитку, ні таких радників, як Анатолій Степанович. Нам потрібно зняти пов'язку функціональних підходів з очей і подивитися на дійсний, а не уявний стан речей, і діяти відповідно до суті справи, а не викривлених і часто спотворених уявлень про дійсність.

Єдність економічної теорії і практики є ключовою проблемою для нашої економічної політики і економічного розвитку взагалі. Звичайно, в Україні є важливі теоретичні напрацювання, які свідчать про те, що все-таки економічна теорія «ще не вмерла», але ці напрацювання зроблено не завдяки, а всупереч пануючим тенденціям.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. С. Кучма – Президент: Десять років системних перетворень. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2021. 432 с.
2. INTERNATIONAL STANDARD CLASSIFICATION OF EDUCATION. Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013 – Detailed field descriptions). URL: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>